

Reflexions a l'entorn d'una EXPERIÈNCIA DE COOPERACIÓ EDUCATIVA A GUATEMALA

"(...)este ejercicio profundo y muchas veces sangrante de recuperación del pasado habrá valido la pena si el ayer proyecta el mañana (...) si en la destrucción sobrevivió la esperanza; y si sobresale sobre el horror continuo, como en una historia circular la apología recurrente de la vida..."

*Anna Mir, Anna Pujolàs, Bet Faus, Carles Tortós, Isabel Carrillo i Montse Maestre
Facultat d'Educació de la Universitat de Vic*

En sentir els primers aires de Guatemala les mirades s'activen i els imaginaris construïts abans del viatge comencen a situar-se en una experiència social i educativa que es desenvolupa durant els mesos de gener-febrer de 2002, en el marc del Projecte sobre Educació i Drets Humans compartit per la Facultat d'Educació de la Universitat de Vic i la Procuraduría de los Derechos Humanos de Guatemala. És aquest el camí escollit per un grup d'estudiants de mestres i educació social que viatgem a Guatemala per realitzar les pràctiques de tercer curs i establir relacions d'acompanyament, d'intercanvi personal i professional amb mestres, promotors d'educació, dirigents, infants i joves, dones i homes de les Comunitats Maya Nueve de Enero i El Tesoro Nueva Esperanza .

Una petita aproximació a la història de Guatemala

Emocions imparables, el desig i la por, el dubte... Maletes, caixes de material educatiu, bitllets i passaports, paraules ràpides, silencis, controls, i per fi entre núvols l'avió trenca el ritme de l'espai i del temps. Barcelona, Madrid, Miami, i l'acollida d'unes mans guatemalenes que ja no ens deixaran més.

Ara, mirant enrere, som conscients que des d'un primer moment vam constatar que qualsevol projecte necessita contextualitzar-se, partir de la realitat per inserir-se de nou en la mateixa. Descobrir i analitzar el passat era necessari per conèixer i comprendre un país on l'opressió i l'explotació, el domini i la negació de les llibertats, l'exclusió i les desigualtats havien anat

definint la història de Guatemala i de les comunitats on anàvem a viure durant dos mesos. Un país i unes vides marcades per les lluites, per la imposició d'una minoria que sempre ha buscat el poder i l'enriquiment propi ignorant la justícia i la igualtat per a tothom. Una trajectòria marcada per la colonització d'Espanya durant quasi tres segles, període en el qual va explicitar-se el control extern i la discriminació dels pobles indígenes maies. Al segle XIX, obtinguda la independència, entren en joc la intervenció anglesa, alemanya i especialment dels Estats Units, que sempre més ha escanyat el país. És així que al llarg del s. XX es van succeir diferents dictadures militars avalades, i fins i tot promogudes, per aquest país. Una petita llum d'esperança s'obre entre 1944 i 1954, anys de

recerca democràtica que van significar un desenvolupament per a la població indígena i treballadora. Però l'amenaça que sentien algunes forces polítiques i socials, els interessos econòmics de les grans potències, i el fantasma d'una revolució comunista, porten a una nova intervenció militar que desembocà en més de trenta anys de guerra i de resistència de la població.

Durant aquests anys de conflicte armat es succeeixen els governs militars que recorren a la repressió i el terror per mantenir-se en el poder, acusant especialment la població indígena, ubicada en la seva major part en el context rural de l'altiplà, de pertànyer i de donar suport a la guerrilla. Això comporta una dura persecució que provoca matances col·lectives; tortures i desaparicions d'infants, joves i adults; així com la destrucció de collites, habitatges i comunitats que es cremen i s'arrasen en la seva totalitat.

Aquesta és una política clara d'extermini de la població indígena, que es veu obligada a exiliar-se a Mèxic o altres països fronterers (refugiats); a canviar de lloc contínuament dins el propi país per poder sobreviure (desplaçats interns); o a viure amagats a les muntanyes, en llocs de difícil accés per a l'exercit (comunitats de població en resistència). Tots aquests desplaçaments

externs i interns provoquen el desarrelament de la població; l'augment de la precarietat social i econòmica; la pèrdua de la identitat individual i col·lectiva; i l'empobriment de la participació civil i política. Són conseqüències visibles d'una guerra que es vol mantenir en silenci i esborrar de la memòria. Una pàgina en blanc per aquells que busquen l'oblit; i una pàgina que cal escriure per aquells que consideren que la superació de la violència viscuda passa pel coneixement i la justícia. Les dones i els homes de Guatemala es resisteixen perquè estan convençuts que *"la historia que se olvida tiende a perpetuarse, y el dolor que se anula crece en vez de desaparecer"*.

Les comunitats: un espai social i educatiu per compartir i aprendre a construir el futur

En l'actualitat els Acords de Pau comprometen un Govern, aparentment democràtic, a retornar

les terres a la població indígena i a oferir les ajudes necessàries per garantir la seva reincorporació a la vida social, cultural, política i econòmica del país. Però la lentitud, les irregularitats i la manca de garanties, fan que la població indígena continuï en unes condicions de vida precàries, sense tenir cobertes les necessitats bàsiques per al seu desenvolupament. El reasentament és, en la major part d'ocasions, lluny de les terres originàries i sovint imposat. En un primer moment es fa en instal·lacions provisionals, per passar més tard a unes terres que hauran de ser pagades, amb interessos, a curt termini. Aquesta situació mostra, una vegada més, com els drets humans bàsics continuen sent una abstracció. Tot això, és clar, dificulta la construcció d'una nova vida que ha de començar de zero, però que no vol renunciar als somnis ni a la dignitat humana.

Un exemple d'aquesta realitat són la Comunitat Maya 9 de Enero i El Tesoro Nueva Esperanza on vam viure durant dos mesos.

Un cop a les comunitats, dia a dia, la nostra urgència de fer per sentir-nos útils va començar a "relaxar-se". Abans de marxar de la Universitat teníem la necessitat de pensar possibles projectes ja que això ens donava certa seguretat, però també intuïem que primer havíem de conèixer les comunitats, i enteníem que la cooperació necessita del diàleg amb els altres per prendre decisions de forma consensuada a partir de les seves necessitats i prioritats. Poc a poc vam comprendre que ens havíem de centrar en donar suport, orientar i ajudar perquè els homes i les dones, els infants i els joves de les comunitats vagin escrivint la seva història, dirigeixin el seu present i projectin el seu futur.

Així, vam adonar-nos del valor que té sentir, escoltar i parlar, observar i olorar, palpar la realitat i amarar-nos de la seva essència. Empatitzar i aprendre a veure-ho tot com ells i elles, però també volíem que la nostra presència i el nostre testimoni mostrés altres formes d'enfocar i entendre la vida. Era necessari obrir-se sense idees preconcebudes que poguessin posar barreres a l'intercanvi amb la gent de les comu-

nitats. Aquest era el nostre repte. Lentament prenfem consciència que compartir és aprendre. Que en les assemblees, les visites informals a les famílies, les reunions formals amb dirigents, les xerrades amb mestres i promotors, les converses amb les dones tot rentant la roba al riu, els jocs i cançons amb els infants... eren espais de vida on les possibilitats formatives es manifestaven per tot arreu.

En aquests espais sentíem com s'anaven gestant noves il·lusions de projectes que no sabíem si serien factibles, però que s'impregnaven d'un desig de fer compartit. Les estudiants d'educació social vam treballar amb les dones buscant espais i recursos per aprendre a llegir, escriure, comptar...; espais per intercanviar pensaments i sentiments sobre la realitat de cadascú; també parlàvem dels drets humans, dels seus com a

dones, i del futur. Amb alguns joves de les comunitats es van compartir moments per comentar la seva participació en la vida comunitària, els seus interessos i inquietuds, i es van organitzar intercanvis esportius amb grups d'altres comunitats. Les estudiants de mestra vam treballar més directament amb els infants i promotors d'educació,

compartint coneixements teòrics i pràctics sobre recursos i metodologies didàctiques, organització de l'espai escolar, atenció a la diversitat dels infants... La participació i el diàleg, el treball cooperatiu, l'expressió artística... van ser elements presents en les activitats a l'escola. Es buscava, a través de dinàmiques i recursos diversos, convertir l'escola en una espai per viure els valors i el contingut dels drets i deures de totes les persones. I en tot moment amb la nostra manera de ser i estar, i amb les nostres petites accions, volíem acompanyar a grans i petits en la seva vida quotidiana.

Va ser així com vam descobrir, sota l'experiència quotidiana, la teoria anteriorment treballada a les aules universitàries. La complexitat de la realitat se'ns presentava bella, plena de reptes i de múltiples interrogants que despertaven la nostra curiositat i ens donaven empenta en els moments de por i inseguretat. Vam adonar-nos que totes les situacions i les petites anècdotes

quotidianes feien de les comunitats un context socioeducatiu on tothom podia participar, on tots i totes, el grup d'estudiants i els infants, joves, dones i homes de les comunitats érem educadors/es i educands. Certament l'educació va sobrepassar els límits dels contextos formals. La convivència, marcada per l'estima i el respecte, va ser el motor d'experiències formatives i enriquidores. Totes les situacions viscudes van ser un espai de trobada entre cultures i històries que havien seguit camins diferents; i aquest encontre va obrir els horitzons i ens va conduir a qüestionar-nos, a fer una nova lectura més crítica i complexa del nostre món i d'aquesta nostra condició humana; i vam començar a aprendre la significativitat de decidir sobre com dirigir la nostra manera de viure. A les comunitats vam regalar-nos mútuament situacions i estímuls

nous que van servir per iniciar un procés que ens allibera de la còmoda gàbia de la ignorància i la passivitat i a voltes ens reafirma creences que ja són en nosaltres.

L'experiència viscuda ens ha fet adonar-nos que cal fugir de les comparacions superficials, aquelles que porten a concloure, per exemple, que havent conegut la realitat de

Guatemala "nosaltres estem millor del que ens pensàvem, tenim més sort". Aquest tipus de comparacions allunyen les dues existències, i la seva conclusió ens deixa en una posició fàcil i estàtica. Cal utilitzar la contraposició entre les dues maneres de viure per apropar-les i extreure el millor de cada una d'elles. A Guatemala, en unes petites comunitats on la història, tan cruel, no ha fet oblidar la lluita esperançadora, hem viscut una forma de vida coordinada, amb uns valors poques vegades presents a la nostra realitat de Catalunya. Nosaltres hem après que la nostra veu ja no pot limitar-se a expressar la simple lamentació d'una realitat injusta, sinó que és necessari no restar en silenci per rebel·lar-se i iniciar el camí del compromís, de la implicació en la lluita pel desenvolupament moral del propi territori. Perquè, en definitiva, el que busquem és fer més humana la vida.